

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ПУЗИРНИЙ ВЯЧЕСЛАВ ФЕОДОСІЙОВИЧ

УДК 349.2: 331.4

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ОСІБ, ЯКІ ВИМАГАЮТЬ
ОСОБЛИВОГО ЗАХИСТУ**

Спеціальність 12.00.05 - трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса - 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного та трудового права Київського університету права НАН України.

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент
Безугла Ярослава Іванівна, професор,
завідувач кафедри цивільного та трудового
права Київського університету права
НАН України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Пилипенко Пилип Данилович, завідувач
кафедри трудового, аграрного та
екологічного права Львівського
національного університету ім. І.Франка.

кандидат юридичних наук, професор
Сирота Іван Михайлович, професор
кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Одеської
національної юридичної академії.

Провідна установа

Харківський національний університет
внутрішніх справ МВС України

Захист відбудеться “_____” лютого 2006 року о “_____” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “_____” січня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах ринкової економіки джерелом підвищення добробуту громадян має стати ефективна праця та трудова активність.

Практика правового регулювання праці висуває необхідність глибокого і всебічного обґрунтування тих нових реалій, з якими стикаються окремі громадяни у сьогоdnішньому житті. Це тим більше стосується правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту. Вони зазнають значних труднощів при реалізації своїх можливостей у сфері праці, незважаючи навіть на те, що для деяких категорій таких осіб (молоді, осіб зі зниженою працездатністю, жінок тощо) передбачені спеціальні правові гарантії реалізації конституційного права на працю.

Вирішення цієї проблеми продиктоване принципом рівності всіх громадян, потребує нових підходів до регулювання трудових відносин за участю осіб, які вимагають особливого правового захисту, ефективних засобів забезпечення їхньої зайнятості. Ринок праці, на жаль, ще не забезпечує гарантій здійснення права на працю, в тому числі і для осіб, які вимагають особливого правового захисту, а чинне законодавство, не дивлячись на широту та різноплановість нормативно-правових актів, що регулюють трудову діяльність окремих категорій осіб, не вирішує проблеми повної реалізації такими громадянами свого права на працю.

Вищевикладене свідчить про актуальність теоретичного осмислення та практичну значущість проблем правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту. Питання правового регулювання праці окремих категорій працівників, зокрема, жінок, молоді, інвалідів та осіб похилого віку, знайшли своє відображення у науковій літературі.

Так, особливості правового регулювання праці жінок висвітлюються у працях О.А. Абрамової, І.А. Встухової, Мерцалової Г.В., Г.М. Севастьянова, С.В. Полєніної, О.Г. Павшукової, В.М. Толкунової, Н.М. Шептуліної, В.Й. Штифанова, Л.М. Юшиної, М.І. Данченко та ін; молоді: О.А. Абрамової, В.Г. Варенцової, В. Глазиріна, А.М. Єгорова, Д.О. Карпенка, Б.І. Вихристенка, І.П. Лановенка, Н.С. Максимова, Є.О. Монастирського, Ю.П. Орловського, В.Г. Сойфера, О.С. Реус, Г.І. Шебанової, А.В. Ярхо та ін; інвалідів: А.М. Кузнєцова, А.Н. Раєвського, М.Й. Фляйстера та ін. Проблемами праці осіб похилого віку займались В.Д. Шапіро, В.А. Ачаркан, А.Г. Соловійов, З.С. Гафаров, О.Л. Красненко, А.С. Лойтер та інші. Головним чином, це праці, що ґрунтувались на радянському законодавстві та відповідних суспільних відносинах.

Актуальність цього дисертаційного дослідження на сучасному етапі обумовлена декількома обставинами.

По-перше, відсутні наукові дослідження у сфері правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту, актуальність яких сьогодні безперечна, зокрема, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, біженців, осіб, звільнених з місць позбавлення волі після відбуття покарання, працівників із сімейним обов'язками.

По-друге, норми трудового законодавства, що регулюють працю окремих категорій громадян, які відносяться до осіб, котрі вимагають особливого правового захисту, є складними, неоднозначними і розпорошеними, що ускладнює їх практичне застосування. Останнє певною мірою пов'язано з тим, що основою трудового законодавства в Україні є чинний Кодекс законів про працю України, прийнятий за інших історичних умов. Природно, що він містить значну кількість положень, неадекватних ринковим реаліям.

По-третє, Україна має докладати відповідних зусиль до того, щоб стати рівноправним членом Європейського Співтовариства. Одним із найважливіших напрямів у цьому аспекті є приведення національного законодавства, в тому числі і трудового, у відповідність з міжнародними нормами (стандартами). Це, в свою чергу, потребує вдосконалення правового регулювання праці, в тому числі й праці осіб, які вимагають особливого захисту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Наукове дослідження на тему: “Правове регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту” виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи Київського університету права НАН України “Державно-правовий вплив на розвиток соціальної сфери України” та Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці “Правове забезпечення праці та соціального захисту населення України в сучасних умовах”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі комплексного аналізу наукової юридичної літератури з питань правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту, а також відповідного національного законодавства, матеріалів судової практики з'ясувати основні проблеми правового регулювання праці зазначених категорій осіб та виробити і внести пропозиції, наукові рекомендації щодо вдосконалення законодавства для подальшого поліпшення умов їх праці та посилення захисту трудових та соціальних прав.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі основні завдання:

- визначити коло осіб, які вимагають особливого правового захисту в сфері трудових правовідносин;
- виявити критерії віднесення працівників до категорій осіб, які вимагають особливого регулювання праці та захисту;

- виявити характерні риси правового регулювання трудових відносин за участю осіб, які вимагають особливого захисту; дослідити динаміку і фактори, що впливають на їх розвиток;

- проаналізувати стан зайнятості осіб, які вимагають особливого правового захисту, звернувши увагу на причини їх неконкурентноспроможності на ринку праці, визначити необхідні заходи щодо вдосконалення організаційно-правових форм реалізації прав таких категорій працівників у сфері зайнятості;

- з'ясувати зміст основних юридичних термінів, категорій, що використовуються в процесі дослідження та аналізу відносин у сфері застосування праці осіб, які потребують особливого захисту;

- сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту в Україні, з урахуванням висновків, одержаних в процесі дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері праці за участю осіб, які вимагають особливого правового захисту.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту в сучасних соціально-економічних умовах, а також система нормативно-правових актів, що регулюють працю вказаних категорій осіб.

При написанні дисертації використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні юридичні методи дослідження. Методологічну основу складають основні положення матеріалістичної діалектики як загального методу пізнання закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення.

Системно-структурний метод використовувався при визначенні структури дисертаційної роботи, а також у процесі виявлення особливостей виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин за участю осіб, які вимагають особливого правового захисту (розділ 2, підрозділи 3.1, 3.2).

У процесі аналізу проблемних питань використовувались і такі методи, як: історичний - під час аналізу сучасного стану нормативного регулювання відповідних правових відносин як результату історичного розвитку права, що дозволило визначити прийнятні для вітчизняної правової системи засоби впливу на ці відносини, дослідити перспективи розвитку правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту (підрозділ 3.2); логіко-систематичний – для дослідження та поглиблення понятійного апарату, що має відношення до теми дослідження (підрозділи 1.1, 1.2); формально-юридичний – для обґрунтування необхідності створення нових правових норм і приписів щодо регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту та подальшого їх удосконалення; порівняльний, соціологічний, інші методи пізнання соціальних процесів та явищ, а також юридичні методи аналізу й тлумачення правових норм (розділ 2, підрозділ 3.1).

Під час аналізу порівняльно-правових аспектів досліджуваної проблеми аналізується досвід правового регулювання праці окремих категорій працівників, які належать до осіб, котрі вимагають особливого захисту, зокрема, в інших країнах (розділ 2, підрозділи 3.1, 3.2). Крім того, з метою узгодження результатів дисертант використовував логіко-юридичний метод.

Використання зазначеного методологічного і теоретичного інструментарію дозволило вирішити намічені завдання, одержати науковий результат, новизна якого відображена у положеннях, що виносяться на захист. Висновки та пропозиції, викладені в роботі, ґрунтуються на аналізі чинного законодавства про працю, особливостей його застосування; досягнень у сфері загальної теорії права, трудового права, інших галузей юридичної науки України та деяких зарубіжних країн, узагальнень судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше комплексно і всебічно досліджуються теоретичні й практичні проблеми правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту, гарантії їх зайнятості та способи реалізації права на працю, захисту при припиненні трудових правовідносин.

Відповідно до поставленої автором мети і завдань дисертації на захист виносяться такі нові наукові положення:

1. На підставі існуючих в трудовому праві досліджень та регулювання праці окремих суб'єктів цього права вперше запропоновано категорію працівників, які вимагають особливого регулювання праці та правового захисту, і вперше визначені наступні критерії віднесення до таких осіб: стать, вік, стан здоров'я, сімейний стан, соціально-правовий статус.

2. Вперше сформульовано поняття „особливий правовий захист” як комплекс правових, економічних, організаційних та інших заходів, які здійснюються щодо окремих категорій осіб з метою створення рівних з іншими членами суспільства можливостей реалізації цими категоріями осіб прав і свобод.

3. На основі дослідження правової регламентації працевлаштування громадян в Україні визначено шляхи соціально-економічних, матеріально-технічних і фінансових заходів, спрямованих на удосконалення працевлаштування осіб, які вимагають особливого правового захисту. Новою є пропозиція про створення єдиної державної структури в системі державної служби зайнятості, яка б займалась працевлаштуванням цих осіб, та розширення і вдосконалення системи професійної орієнтації громадян, які належать до зазначеної категорії.

4. Вперше запропоновано визначення працівника із сімейними обов'язками, як особи, яка є учасником трудових правовідносин та пов'язана особистими немайновими та майновими правами і обов'язками, що впливають із шлюбу, родинних відносин, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання

до сім'ї, та сімейного працівника, як особи, яка є членом сім'ї за умови наявності факту трудової діяльності, та проведено розмежування цих категорій.

5. На підставі аналізу законодавчого регулювання трудового договору, робочого часу та часу відпочинку пропонується внесення до проекту Трудового кодексу України низки доповнень з метою вдосконалення правового регулювання трудової діяльності осіб, які вимагають особливого захисту. Зокрема, вперше пропонується внесення положення про те, що на прохання особи, яка вимагає особливого правового захисту, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановити їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень. Крім того, пропонується, що у разі ліквідації підприємства, установи, організації забороняється звільнення без працевлаштування працівників, які належать до категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту, а обов'язок працевлаштування покладається на державну службу зайнятості і органи праці та соціального захисту населення.

6. Вперше обґрунтована потреба внесення до Трудового кодексу України спеціального розділу, який би був присвячений правовому регулюванню праці осіб, які вимагають особливого захисту, гарантував би їм охорону трудових прав, передбачав би відповідальність роботодавця за недотримання або порушення трудових прав таких громадян.

7. Запропоновано на підприємствах, в установах і організаціях з великою кількістю працюючих осіб, які вимагають особливого правового захисту, виділення одного представника служби охорони праці як відповідального за організацію праці таких категорій працівників.

8. Вперше вноситься пропозиція про доцільність погодження розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця з працівниками зі зниженою працездатністю з органами праці та соціального захисту населення.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони дають змогу оцінити тенденції та перспективи розвитку трудових відносин за участю осіб, які вимагають особливого захисту, сформулювати пропозиції щодо вдосконалення трудового законодавства. Окремі висновки та пропозиції, що містяться в роботі, можуть бути враховані при підготовці нового Трудового кодексу України, внесенні змін і доповнень до законів України „Про зайнятість населення”, „Про охорону праці”, „Про відпустки”, а також підзаконних нормативно-правових актів.

Матеріали дисертації можуть бути використані для підготовки нових підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з курсу “Трудове право України”, коментарів до законодавства України про працю, а також в навчальному процесі в юридичних та інших навчальних закладах.

Апробація результатів дисертації. Робота виконана і обговорена на кафедрі цивільного і трудового права Київського університету права НАН України.

Результати наукових досліджень, висновки і пропозиції доповідалися на обласній науково-практичній конференції “Соціальне партнерство – як основа формування регіональної політики соціально-трудова відносин та зайнятості населення” (Чернігів, травень 2002), науково-практичній конференції “Захист соціальних прав людини і громадянина в Україні: проблеми юридичного забезпечення” (Київ, січень 2003), 2-й науково-практичній конференції “Захист соціальних та економічних прав людини: міжнародні стандарти і законодавство України” (Київ, березень 2004), 3-й міжвузівській науково-практичній конференції українсько-російського інституту (філіалу) Московського державного відкритого університету в м. Чернігові “Історико-правові і соціально-економічні аспекти розвитку суспільства” (березень 2004), міжнародній науково-практичній конференції “Наукові дослідження – теорія та експеримент 2005” (Полтава, травень 2005).

Результати дослідження апробовані автором у навчальному процесі в ході проведення лекційних, семінарських і практичних занять з курсів “Трудове право України” та “Охорона праці” для студентів юридичного, соціально-економічного факультетів Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження опубліковані у шести наукових статтях і в тезах п’яти наукових конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Структура дисертації відображає мету, завдання та основні напрями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, які об’єднують чотири підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Обсяг дисертації - 197 сторінок, кількість використаних джерел – 214 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність обраної теми; зазначається ступінь її наукової розробки; мета і завдання дослідження; визначається його методологія; формулюються теоретичне та практичне значення основних положень дисертації, її наукова новизна, ступінь апробації результатів дослідження. Найбільш важливі висновки та пропозиції аргументуються в ході викладення і сформульовані в заключній частині.

У першому розділі “Категорії осіб, які вимагають особливого регулювання праці та правового захисту”, який складається з двох підрозділів, досліджуються вихідні теоретичні положення і концептуальні підходи до правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого правового захисту та регулювання праці, у тому числі визначаються категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту, мета та завдання здійснення

особливого правового захисту осіб, які його вимагають, а також критерії їх визначення та підстави диференціації правового регулювання праці таких осіб.

У підрозділі 1.1. “Поняття, мета та завдання особливого правового захисту осіб, які його вимагають” досліджується необхідність здійснення особливого правового захисту осіб, які його вимагають, визначається мета та завдання такого захисту. Зокрема, підкреслюється, що під особливим правовим захистом слід розуміти систему правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення всіх громадян рівними можливостями щодо достатнього життєвого рівня для себе і своєї сім’ї та соціальної підтримки і допомоги за наявності певних обставин, зокрема, у зв’язку з непрацездатністю, хворобою, віком, техногенно-екологічними катастрофами і в інших випадках при виникненні обставин, за яких вони їх потребують.

Метою особливого правового захисту осіб, які його вимагають, є регулювання правових, економічних стосунків цих осіб з суспільством, надання їм допомоги та підтримки в подоланні проблем, що виникли, та гідному самоутвердженні й повноцінному житті.

Залежно від мети здійснення особливого правового захисту осіб, які його вимагають, можна виділити загальні завдання (що стосуються всіх категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту) та спеціальні завдання (що стосуються окремих категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту). Загальними завданнями є: 1) реалізація конституційних прав осіб, які вимагають особливого правового захисту (права на працю, на безпечні умови праці, на відпочинок тощо); 2) забезпечення пріоритетів державної соціальної політики щодо осіб, які вимагають особливого правового захисту, в матеріальних благах і послугах; 3) підтримання життєвого рівня осіб, які вимагають особливого правового захисту, шляхом перегляду мінімальних розмірів основних соціальних гарантій; 4) надання державної допомоги, пільг, переваг, гарантій, компенсацій та інших видів соціальної підтримки; 5) надання матеріального забезпечення у передбачених законодавством випадках (досягнення пенсійного віку, тимчасової чи повної втрати працездатності тощо).

Пропонується закріпити в Конституції України таке поняття, як “особливий правовий захист”, та положення щодо особливого правового захисту окремих категорій осіб, які його вимагають.

Підрозділ 1.2. “Критерії визначення осіб, які вимагають особливого регулювання праці та правового захисту” присвячений дослідженню категорії “осіб, які вимагають особливого правового захисту”, визначає критерії, які відрізняють таких осіб від інших категорій працівників за наявністю додаткових трудових пільг і гарантій, що надаються державою в процесі здійснення ними трудової діяльності з урахуванням віку, статі, стану здоров’я, сімейного стану та соціально-правового статусу.

Аналізуючи праці вчених з питань регулювання праці окремих категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту, зокрема, жінок, молоді, інвалідів, осіб передпенсійного та пенсійного віку, здобувач відмічає відсутність наукових досліджень з питань регулювання праці працівників із сімейними обов'язками, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; осіб, звільнених після відбуття покарання або примусового лікування, та біженців.

У дисертації відзначається, що критерії віднесення працівників до осіб, які вимагають особливого правового захисту, як правило, виступають одночасно й критеріями диференціації правового регулювання їх праці. Вони є різновидами соціально-демографічних критеріїв диференціації правового регулювання праці. У цьому зв'язку пропонується наступний перелік осіб, які вимагають особливого правового захисту в залежності від: 1) статі: а) чоловіки (вони підлягають особливому захисту при належності хоча б до однієї із наступних підстав класифікації), б) жінки; 2) віку: а) молодь, б) особи похилого віку; 3) стану здоров'я: а) інваліди, б) інші особи зі зниженою працездатністю; 4) сімейного стану: працівники із сімейними обов'язками (в тому числі сімейні працівники); 5) соціально-правового статусу: а) громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та працівники, які працюють і нині на радіоактивно забруднених територіях, б) біженці, в) особи звільнені після відбування покарання або примусового лікування. Відмічається, що запропонований перелік осіб, які вимагають особливого правового захисту, не є вичерпним і враховує найбільш суттєві юридичні ознаки цієї категорії осіб з метою більш чіткої регламентації трудових відносин за їх участю.

У другому розділі **“Законодавче забезпечення працевлаштування та прийняття на роботу осіб, які вимагають особливого правового захисту”** досліджуються основні положення правового регулювання працевлаштування та прийняття на роботу осіб, які вимагають особливого правового захисту. Звертається увага не те, що особливий правовий захист трудових прав цих осіб слід починати вже на стадії працевлаштування. Проаналізовано механізм виникнення трудових відносин за участю осіб, які вимагають особливого правового захисту.

У роботі визначено конкретні правові, соціально-економічні, матеріально-технічні та фінансові умови, виконання яких дозволить значно підвищити ефективність працевлаштування осіб, які вимагають особливого правового захисту.

Встановлено, що держава створює умови для здійснення лише окремими категоріями громадян, які вимагають особливого правового захисту (законодавець говорить тільки про громадян, які потребують соціального захисту), права на працю шляхом встановлення законодавчо визначених додаткових гарантій щодо їх працевлаштування (ст. 5 Закону України “Про

зайнятість населення”). При цьому не враховуються інші категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту (вагітні жінки, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, біженці тощо), хоча і вони в силу свого правового статусу потребують особливого захисту з боку держави.

Обґрунтовується висновок про необхідність квотування(бронювання) робочих місць для осіб, які вимагають особливого правового захисту.

Реалізація права на працю громадян відбувається в процесі їх працевлаштування. Його правове регулювання спрямоване на узгодження інтересів роботодавця та особи, яка шукає роботу. Тому дисертант, проаналізувавши правовідносини в сфері працевлаштування та прийому на роботу осіб, які вимагають особливого правового захисту, першочерговим завданням українського законодавця вбачає створення умов, за яких праця осіб, які вимагають особливого правового захисту на підприємствах, в установах і організаціях, була б економічно вигідна і вказаним особам, і роботодавцю. Зокрема, відмічається, що податкові пільги для підприємств, установ та організацій, що використовують працю осіб, які вимагають особливого правового захисту, можуть безпосередньо економічно зацікавити потенційних роботодавців. Необхідно передбачити можливість надання дотацій тим роботодавцям, які створюють додаткові робочі місця для працевлаштування осіб, які вимагають особливого правового захисту із числа безробітних, які направляються на дане підприємство державною службою зайнятості, та розширити сферу випадків звільнення підприємств, цехів, виробництв і кооперативів, де число працюючих осіб, які вимагають особливого правового захисту, складає більшість, від сплати деяких видів податків (наприклад, оподаткування прибутку, плати за землю тощо).

Дисертант, проаналізувавши законодавство про працевлаштування в деяких зарубіжних країнах світу щодо окремих категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту (жінок, молоді, інвалідів, осіб похилого віку, сімейних працівників), зробив висновок про доцільність запозичення деяких положень зарубіжного законодавства, зокрема, щодо заборони дискримінації в національному законодавстві.

На думку здобувача, необхідно створити єдину державну структуру з працевлаштування осіб, які вимагають особливого захисту, в системі державної служби зайнятості та розширити і вдосконалити систему професійної орієнтації громадян, які належать до зазначеної категорії. У дисертації висловлюються й інші пропозиції щодо удосконалення законодавства про працевлаштування осіб, які потребують особливого правового захисту.

Розділ третій “Основні засади правового регулювання трудових відносин за участю осіб, які вимагають особливого правового захисту” присвячений питанням правового регулювання трудових відносин при

встановленні і зміні умов праці, припиненні трудових правовідносин за участю осіб, які вимагають особливого правового захисту, та внесенню окремих пропозицій. Розділ складається з двох підрозділів.

Підрозділ 3.1. “Особливості правового регулювання встановлення та зміни умов праці осіб, які вимагають особливого правового захисту” висвітлює питання правового регулювання умов праці осіб, які вимагають особливого правового захисту. Звертається увага на зміст трудових правовідносин стосовно прав і обов'язків сторін у сфері охорони праці, робочого часу, часу відпочинку осіб, які вимагають особливого правового захисту.

У дисертації відмічається, що правове регулювання праці окремих категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту (осіб звільнених після відбування покарання та біженців), здійснюється на загальних підставах, тобто не передбачені спеціальні норми, які б урегульовували особливості праці таких громадян. Щодо інших категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту (жінок, молоді, інвалідів, осіб похилого віку, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), то поряд із загальними нормами трудового законодавства діють також і спеціальні норми, що передбачають додаткові гарантії правового захисту вказаних громадян під час діючих трудових правовідносин.

Звертається увага на зміни стосовно регулювання умов праці деяких категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту, що передбачаються в процесі реформування трудового законодавства і містяться в проекті Трудового кодексу України.

Аналізуючи стан правового регулювання трудових відносин при встановленні та зміні умов праці осіб, які вимагають особливого правового захисту, здобувач вносить низку пропозицій, спрямованих на його вдосконалення.

В першу чергу, слід підвищити конкурентоспроможність робочої сили осіб, які вимагають особливого правового захисту; забезпечити право осіб, які вимагають особливого правового захисту, на охорону праці, захист їхнього життя та здоров'я; більш детально законодавчо закріпити пільги в галузі умов праці особам, які вимагають особливого правового захисту; контролювати надання відповідних соціальних гарантій для осіб, які вимагають особливого правового захисту незалежно від форм власності підприємств. У зв'язку з цим у дисертації сформульовані конкретні пропозиції до проекту Трудового кодексу України.

З метою посилення гарантій для осіб, які вимагають особливого правового захисту, необхідним є внесення до проекту Трудового кодексу України спеціального розділу щодо особливостей правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого правового захисту, який би гарантував охорону трудових прав, передбачав відповідальність власника або уповноваженого ним органу за

недотримання або порушення трудових прав таких осіб. Зокрема, автор пропонує закріпити в ньому наступні положення: а) переміщення працівника, який належить до категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту, з одного робочого місця на інше не допускається без його згоди, якщо при цьому змінюються істотні умови праці; б) для осіб, які вимагають особливого правового захисту (крім неповнолітніх та осіб похилого віку), застосовується загальна тривалість робочого часу. На прохання особи, яка вимагає особливого правового захисту, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановити їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень; в) нагляд за додержанням трудових прав осіб, які вимагають особливого правового захисту, крім передбачених чинним законодавством органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, здійснюють органи праці та соціального захисту населення.

На думку здобувача, доцільно на підприємствах, в установах і організаціях з великою кількістю працюючих осіб, які вимагають особливого правового захисту, виділити представник служби охорони праці як відповідальний за організацію праці таких категорій працівників.

У підрозділі 3.2. “Особливий правовий захист осіб, які його вимагають при припиненні трудових правовідносин” звертається увага на проблеми припинення трудових правовідносин з особами, які вимагають особливого правового захисту.

У дисертації відзначається, що особливість застосування праці осіб, які вимагають особливого правового захисту, в деяких випадках обумовлює необхідність і особливого підходу до вирішення питань, пов'язаних з їх звільненням, а також доцільність розробки нових норм та додаткових гарантій.

Дисертант звертає увагу на той факт, що не для всіх категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту, законодавство передбачає особливості припинення трудових правовідносин, зокрема, відсутні спеціальні норми, які б регулювали підстави та порядок звільнення для таких категорій осіб, які вимагають особливого правового захисту, як біженці, та осіб, які звільнені після відбуття покарання, що є недоліком нашого законодавства.

З метою посилення гарантій для осіб, які вимагають особливого захисту при звільненні, пропонуються відповідні зміни до законодавства.

Необхідно внести до проекту Трудового кодексу України такі норми: 1) “Розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця з працівником зі зниженою працездатністю може бути проведено лише за попередньою згодою відповідного органу праці та соціального захисту населення”. 2) “У разі ліквідації підприємства, установи, організації забороняється звільнення без працевлаштування працівників, які належать до категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту. Обов'язок працевлаштування покладається на

спеціально уповноважені державні органи (державну службу зайнятості, органи праці та соціального захисту населення)".

Дисертант вважає, що чітке врегулювання в новому Трудовому кодексі України порядку звільнення осіб, які вимагають особливого правового захисту, і стабільна судова практика щодо його застосування сприятимуть охороні їх трудових прав.

ВИСНОВКИ

У заключній частині дисертації на підставі проведеного дослідження сформульовано наукові та практичні результати роботи, зокрема:

1. При переході України до соціально спрямованої ринкової економіки основна вага правового захисту громадян лягає на державу. Тому одночасно збільшується і роль правового механізму у проведенні такої політики. Оскільки ринкові відносини не гарантують усім право на працю, освіту, медичне обслуговування, то громадяни, які вимагають особливого правового захисту, повинні мати підвищені гарантії такого захисту. Суть особливого правового захисту осіб, які його вимагають, складає сукупність закріплених у правових нормах умов і засобів, а також організаційно-правова діяльність юрисдикційних органів з їх застосування, спрямованих на забезпечення захисту даних категорій громадян.

2. Метою особливого правового захисту осіб, які його вимагають, є регулювання правових, економічних стосунків цих осіб із суспільством, надання їм допомоги та підтримки в подоланні проблем, що виникли, та гідному самоутвердженні й повноцінному житті.

Крім того, метою особливого правового захисту осіб, які його вимагають, має стати поступовий перехід від суто адміністративно-розподільчих до переважно економічних методів мобілізації та використання ресурсів соціальної сфери; переорієнтація системи соціально-правового захисту щодо надання допомоги працездатним в їх організації праці, залученні до виробництва; використання адресних соціальних програм для найбільш уразливих верств населення.

3. Вважаємо за необхідне закріплення в Конституції України такого поняття, як "особливий правовий захист", та положення щодо особливого правового захисту окремих категорій осіб, які його вимагають. Під "особливим правовим захистом" слід розуміти комплекс правових, економічних, організаційних та інших заходів, які здійснюються щодо окремих категорій осіб з метою створення рівних з іншими членами суспільства можливостей реалізації цими категоріями осіб прав і свобод.

3. Правове регулювання суспільних відносин, що належать до предмету трудового права, передбачає застосування однакових підходів до різних категорій працівників. Норми трудового права, прийняті з метою забезпечення диференційованого підходу до регулювання трудових відносин, спрямовані на досягнення балансу гарантій трудових прав окремих категорій працівників відповідно до умов їх праці. Трудове право встановлює у своїх нормах єдині для всіх працівників правила в регулюванні трудових відносин, забезпечує всім громадянам справедливі і рівні можливості працювати та заробляти на життя своєю працею. Водночас трудове право враховує об'єктивні обставини, зумовлені різними чинниками, при встановленні особливого підходу до регулювання праці осіб, які вимагають особливого правового захисту.

4. Законодавством України не встановлений єдиний перелік громадян, які вимагають особливого правового захисту. Різні акти передбачають диференціацію в регулюванні праці жінок, молоді, інвалідів, осіб передпенсійного та похилого віку, працівників із сімейними обов'язками, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та осіб, які працюють на радіоактивно забруднених територіях; осіб, звільнених після відбуття покарання або примусового лікування, біженців. При цьому критеріями віднесення громадян до осіб, які вимагають особливого правового захисту, є стать, вік, стан здоров'я, сімейний стан, соціально-правовий статус. Все це вимагає законодавчого закріплення шляхом внесення до проекту Трудового кодексу України переліку осіб, які вимагають особливого регулювання праці та правового захисту.

5. Пропонується працівника із сімейними обов'язками визначити як особу, яка є учасником трудових правовідносин та пов'язана особистими немайновими та майновими правами і обов'язками, що витікають із шлюбу, родинних відносин, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання до сім'ї. В свою чергу, під сімейним працівником слід розуміти особу, яка є членом сім'ї, за умови наявності факту трудової діяльності.

6. В умовах перехідного економічного періоду потрібен захист громадян, які вимагають особливого правового захисту, і необхідним є квотування (бронювання) робочих місць для них з боку держави. Тому доцільно передбачити броню на працевлаштування осіб, які вимагають особливого правового захисту, в межах 6 відсотків робочих місць.

7. Необхідно передбачити можливість надання дотацій тим роботодавцям, які створюють додаткові робочі місця для працевлаштування осіб, котрі вимагають особливого правового захисту із числа безробітних, направлених на підприємство, в установу, організацію державною службою зайнятості, та розширити сферу випадків звільнення підприємств, де число працюючих осіб, які вимагають особливого правового захисту, складає більшість, від сплати деяких видів податків (наприклад, плати за землю тощо).

8. В дисертації пропонується законодавчо закріпити положення про те, що забороняється необґрунтована відмова в прийнятті на роботу громадянина з числа осіб, які вимагають особливого правового захисту.

При відмові у прийнятті на роботу таких осіб власник або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомлювати їх про причини відмови у письмовій формі.

9. В проекті Трудового кодексу України слід передбачити окремий розділ, який стосувався б особливого правового захисту осіб, які його вимагають, та закріпив: правовий статус осіб, які вимагають особливого захисту в трудових правовідносинах; принципи державної політики в галузі працевлаштування осіб, які вимагають особливого правового захисту; мету та завдання особливого правового захисту вищезазначених осіб у галузі правового регулювання праці; передбачав би відповідальність власника або уповноваженого ним органу за недотримання або порушення трудових прав таких осіб.

Пропонується внести до цього розділу наступні положення:

а) переміщення працівника, який належить до категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту, з одного робочого місця на інше не допускається без його згоди, якщо при цьому змінюються істотні умови праці;

б) для осіб, які вимагають особливого правового захисту (крім неповнолітніх та осіб похилого віку), застосовується загальна тривалість робочого часу. На прохання особи, яка вимагає особливого правового захисту, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановити їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень;

в) нагляд за додержанням трудових прав осіб, які вимагають особливого правового захисту, крім передбачених чинним законодавством органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, здійснюють органи праці та соціального захисту населення;

г) у разі ліквідації підприємства, установи, організації забороняється звільнення без працевлаштування працівників, які належать до категорії осіб, які вимагають особливого правового захисту, обов'язок працевлаштування покладається на спеціально уповноважені державні органи (державну службу зайнятості, органи праці та соціального захисту населення).

10. Пропонується на підприємствах, в установах і організаціях з великою кількістю працюючих осіб, які вимагають особливого правового захисту, виділяти одного представника служби охорони праці як відповідального за організацію праці таких категорій працівників. При прийнятті керівництвом підприємств, установ і організацій рішень, що зачіпають інтереси осіб, які вимагають особливого правового захисту, повинні бути проведені консультації з представником служби охорони праці, який відповідає за організацію праці таких категорій працівників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Пузирний В.Ф. Особливості правового регулювання праці осіб похилого віку // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2003. - № 21. – С. 365-371.
2. Пузирний В.Ф. Правові проблеми соціальної адаптації та працевлаштування осіб, звільнених після відбуття покарання // Часопис Київського університету права. – 2003. - № 4. – С. 58-62.
3. Пузирний В.Ф. Правовий статус жінок при працевлаштуванні і прийнятті на роботу // Право України. – 2004. - № 1. – С. 33-36.
4. Пузирний В.Ф. Правові аспекти регулювання праці біженців в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 2. – С. 17-19.
5. Пузирний В.Ф. Правовий захист осіб зі зниженою працездатністю при припиненні трудових правовідносин // Підприємництво, господарство і право. – 2004. - № 5. – С. 14-17.
6. Пузирний В.Ф. Правовий захист сімейних працівників у трудових правовідносинах // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2004. – № 23. – С. 350-355.
7. Пузирний В.Ф. Соціальний захист звільнених та безробітних громадян // Соціальне партнерство – як основа формування регіональної політики соціально-трудова відносин та зайнятості населення: Матеріали обласної науково-практичної конференції (травень, 2002 року). – Чернігів: Чернігівський ЦНТЕІ, 2002. - С. 152-160.
8. Пузирний В.Ф. Правове регулювання захисту трудових прав молоді // Захист соціальних прав людини і громадянина в Україні: проблеми юридичного забезпечення: Матеріали науково-практичної конференції. 30 січня 2003 р., м. Київ. За ред. Н.Б. Болотіної. – К.: “МП Леся”, 2003. – С. 100-103.
9. Пузирний В.Ф. Особливості регулювання праці осіб із сімейними обов’язками: міжнародні стандарти та проект нового Трудового кодексу України // Захист соціальних та економічних прав людини: міжнародні стандарти і законодавство України: Матеріали науково-практичної конференції. 12 березня 2004 року. м. Київ / За ред. О.Ф. Штанька, Н.Б. Болотіної. – К.: КЮІ МВС України, 2004. – Ч. 1. – С. 105-110.
10. Пузырный В.Ф. Особенности правового регулирования труда граждан, пострадавших вследствие Чернобыльской катастрофы // Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества. Сборник материалов научно-практической конференции. – Выпуск 3. – Чернигов: Украинско-Российский институт (филиал) МГОУ в г. Чернигове, 2004. – С. 137-141.

11. Пузирний В.Ф. Правове регулювання перерв, що надаються жінкам для годування дитини //”Наукові дослідження – теорія та експеримент 2005”:
Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 16-20
травня 2005 р.: Полтава: Вид-во ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2005. – Т. 13.
С. 20-22.

АНОТАЦІЯ

Пузирний В.Ф. Правове регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Київський університет права НАН України, Київ, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню правового регулювання трудової діяльності осіб, які вимагають особливого захисту в умовах побудови сучасної правової держави, переходу від адміністративно-командних відносин до ринкових.

Проведена класифікація осіб, які вимагають особливого захисту, визначені мета та завдання особливого правового захисту таких осіб. Особлива увага приділяється аналізу правового регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту, зокрема, проблемам працевлаштування, встановленню та зміні умов праці, а також припиненню трудових правовідносин із зазначеною категорією працівників. Досліджуються особливості правового регулювання робочого часу, часу відпочинку та охорони праці осіб, які вимагають особливого захисту.

За результатами дослідження у кожному розділі наводяться конкретні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання трудових відносин за участю осіб, які вимагають особливого захисту в Україні.

Ключові слова: особливий правовий захист, особи, які вимагають особливого правового захисту, критерії диференціації, трудові правовідносини, умови праці, охорона праці, робочий час, час відпочинку, припинення трудових правовідносин.

АННОТАЦИЯ

Пузырный В.Ф. Правовое регулирование труда лиц, требующих особой защиты. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. Киевский университет права НАН Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена исследованию правового регулирования трудовой деятельности лиц, требующих особой защиты в условиях построения современного правового государства, перехода от административно-командных отношений к рыночным. Проведена классификация лиц, требующих особой защиты, определены ее цели и задачи. Особое внимание уделяется анализу правового регулирования труда лиц, требующих особой защиты, а именно: проблемам трудоустройства, установления и изменения условий труда, а также прекращения трудовых правоотношений с этой категорией работников.

Исследуются особенности правового регулирования рабочего времени, времени отдыха и охраны труда лиц, требующих особой защиты.

Рассматриваются проблемы реализации конституционных прав лиц, требующих особой правовой защиты (права на труд, на безопасные условия труда, на отдых, на оплату труда и т.п.), приоритетов государственной социальной политики относительно лиц, требующих особой правовой защиты, в материальных благах и услугах, поддержания жизненного уровня лиц, требующих особой правовой защиты.

В диссертации анализируются труды ученых по вопросам регулирования труда отдельных категорий лиц, требующих особой правовой защиты, в частности: женщин, молодежи, инвалидов, лиц предпенсионного и пенсионного возраста. Отмечается отсутствие научных исследований по вопросам регулирования труда работников, имеющих семейные обязанности, лиц, пострадавших вследствие Чернобыльской катастрофы; лиц, освобожденных после отбытия наказания или принудительного лечения, и беженцев.

Исследуются основные положения правового регулирования трудоустройства и приема на работу лиц, требующих особой правовой защиты. Обращается внимание на то, что особую правовую защиту трудовых прав этих лиц следует начинать со стадии трудоустройства. Проанализирован механизм возникновения трудовых отношений с участием лиц, требующих особой правовой защиты.

В работе определены конкретные правовые, социально-экономические, материально-технические и финансовые условия, выполнение которых позволит значительно повысить эффективность трудоустройства лиц, требующих особой правовой защиты.

Исследуется законодательство о труде некоторых зарубежных стран относительно отдельных категорий лиц, требующих особой правовой защиты (женщин, молодежи, инвалидов, лиц преклонного возраста, семейных работников).

В диссертации анализируются положения проекта Трудового кодекса Украины о регулировании условий труда некоторых категорий лиц, требующих особой правовой защиты.

По результатам исследования в каждом из разделов сформулированы выводы, которые содержат конкретные предложения по усовершенствованию правового регулирования трудовых отношений с участием лиц, требующих особой защиты в Украине.

Ключевые слова: особая правовая защита, лица, требующие особой правовой защиты, критерии дифференциации, трудовое правоотношение, условия труда, охрана труда, рабочее время, время отдыха, прекращение трудовых правоотношений.

SUMMARY

V.F. Puzirniy. The legal regulation of persons' labour demanding a special protection. – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of a candidate in Law by speciality 12.00.05 – Labour Law; Social security Law. – Kyiv Law University of the NAS of Ukraine. – Kyiv. 2005.

The thesis is devoted to the research of the legal regulation of the labour activity of persons' demanding a special protection under the conditions of the modern legal state building, transformations from the administrative – command relations to the market ones, and differentiation peculiarities in such persons' legal labour regulation. The classification of persons' demanding a special protection has been done, the aim and the task of such persons' special legal protection have been defined.

A special attitude is given to the legal analysis of such persons' labour demanding a special protection regulations, especially to the problem of employment, establishing and changing the labour conditions and also suspending the labour legal relations with this category of workers. The peculiarities of the legal regulations of working hour, leave and such persons' labour protection demanding a special care are being researched.

In accordance with the results of the research the concrete proposals for improving the legal regulation of the labour relations with the participation of the persons' demanding a special protection in Ukraine are given in each part.

Key-words: special legal protection, persons demanding a special legal protection, differentiation criteria, labour relations, labour conditions, labour protection, working hour, leave, suspending labour legal relations.

Підписано друку 06.01.2006 р. Формат 60x90/16
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9
Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 010/06 GR

Надруковано РВВ ЧДПСТП: Юрист
14037 м. Чернігів, вул. 50 років ВЛКСМ, 1а